

Teadlane: kuni veerandi elanike elukoht pole teada

Aimar Altosaar MEIE EESTI TOIMETAJA /POSTIMEES

27. november 2019

Teadlased, kes kasutavad oma töös rahvastikustatistikat, möönavad, et statistika-amet on teinud registrite kvaliteedi parandamisel head tööd, kuid ei ole nõus, et sellest piisaks korraliku rahvaloenduse läbiviimiseks.

Rahvastikuteadlane Allan Puur ja majandusteadlane Raul Eamets, teadlased on kritiseerinud statistikaameti kavatsust viia 2021. aasta rahvaloendus läbi üksnes registritele tuginedes. Millal see erimeelsus õigupoolest alguse sai?

Eamets: Kui ettevalmistused uueks loenduseks algasid, tellis statistikaamet põhjaliku analüüsi registripõhise loenduse võimalikkusest. Juba 2013. aastaks tehtud töös osales paarkümmend erinevate erialade teadurit Tallinna ja Tartu Ülikoolist, demograafe, majandusteadlasi, sotsiolooge, geograafe ja IT-asjatundjaid.

Tulemused näitasid, et üks suuremaid komistuskive on inimeste elukoha ja sellest sõltuvate leibkonna- ja perekonnaandmete täpsus. Paljude inimeste registrijärgne elukoht ei vasta tegelikule, kui nad on registreerinud selle elukohaga seotud teenuste kasutamiseks (näiteks lapse koolikoht). Teine suurem probleem on seotud keelteoskust, sh eesti keele oskust puudutavate tunnustega, kus praegune registrite info on ilmselgelt ebapiisav. Sellele on viidanud korduvalt meie keeleteadlased.

Statistikaameti kinnitusel on olukord viimaste aastate jooksul hüppeliselt paranenud. Võib-olla tuginete aegunud andmetele ja kriitika pole enam asjakohane?

Puur: Statistikanõukogu liikmena oli mul võimalus detsembris avaldatavate prooviloenduse tulemustega tutvuda. Kuigi paranemist on ja statistikaamet väärrib selle eest täit tunnustust, ei anna prooviloenduse raport siiski alust öelda, et Rauli mainitud keskne mure elukoha ja sellel põhinevate

leibkonna- ja perekonnaandmetega oleks lahenenud. Probleemi pole raportis piisavalt analüüsitud, see piirdub prooviloenduse tunnuste üldjaotuste võrdlemisega statistikaameti küsitlusuuringutega. Kuid kõikse andmeallikana peab loendus olema ju usaldusväärne mitte üksnes üldjaotuse tasemel, vaid ka erinevate rahvastikurühmade puhul. Olen üllatunud, et raportis sellele tähelepanu ei pöörata, ehkki vajadust on korduvalt rõhutatud.

Eamets: Statistikaamet esitas teadlastele põhjalikumaid tulemusi viimati aprillis. Siis jäi registripõhise lähenemisega tegelikest kooselupaaridest tuvastamata keskmiselt 13–17 protsenti. Alla 30-aastaste noorte hulgas aga koguni üle 30 protsendi paaridest.

Kuidas teised täielikult registripõhist loendust kasutavad riigid on selliste probleemidega toime tulnud?

Puur: Probleem ei ole Eestile ainuomane, kuid Eestit iseloomustab tegeliku ja registreeritud elukoha lahknevuse suur ulatus. Eestis ulatub registripõhise ja tegeliku elukoha lahknevus keskmiselt 20–25 protsendini. Soome statistikaameti 2012. aastal korraldatud uuring näitas, et registripõhine ja tegelik elukoht Soomes erines 1,9 protsendil elanikest. Norras leiti 2008. aastal veidi suurem erinevus, viis protsenti. Hollandi statistikaamet mõõtis registri elukohaandmete ebatäpsuseks 2018. aastal 2,5 protsenti. Ka Rootsis jääb registri elukohaandmete ebatäpsus samasse suurusjärku.

Eamets: Eesti valmisolek registripõhiseks loenduseks pole ebatäpsete elukohaandmete tõttu mainitud riikidega võrreldav. Statistikaamet on üritanud seda kompenseerida nn elumärkidel põhineva lähenemisega, mille puhul olulised loendusandmed (elukoht, elukaaslane) prognoositakse kaudse info alusel matemaatiliste mudelite abil. Sellist lähenemist ei kasuta suuremas ulatuses ükski mainitud riikidest ja eespool mainitud süstemaatilised moonutused tulevad just mudelite kasutamisest. Meeldib see meile või mitte, aga ainult matemaatikaga me ei suuda praegu panna õigeid inimesi kokku elama ühte leibkonda ja õigele aadressile.

Veel üks asi, millest pole eriti räägitud. Statistikaamet kasutab registripõhiste tunnuste «aukude lappimiseks» eelmise rahvaloenduse andmeid.

Üheks probleemiks registripõhise loenduse teel on mitme tunnuse puudumine registrites, mida on harjutud saama loendustest. Kas lahenduseks ei võiks olla selle info hankimine valimuringutest?

Puur: Loendus ja valimuring on erineva otstarbega andmekogumisviisid. Loenduselt oodatakse oluliste ühiskonnaähtuste kajastamist minimaalse infohulgaga, kuid suure täpsusega. See võimaldab järeldusi teha ka väikeste inimrühmade ja piirkondade kohta. Valimuringutes käsitletakse aga teemasid suure põhjalikkusega, kuid väiksema täpsusega. Valimuringutega kaasneb ju alati esindusviga. See tähendab, et valimisse sattunud inimeste karakteristikud ei peegelda ühiskonda (üldkogumit) täpselt, vaid hälbivad neist teatud määral. Valimimahtude suurendamine aitaks probleemi leevendada, kuid ei kõrvaldaks seda. Loenduse puhul esindusviga aga ei teki, sest andmeid kogutakse kõigilt.

Eamets: Juhin tähelepanu, et vajadus 2021. aasta loendusel ka inimestelt teavet koguda ei ole seotud ainult nende tunnustega, mida registrites ei leidu. Seda nõuab ka usaldusväärse tagamine nendes andmetes, mis moodustavad loenduse põhitunnused, nagu elukoha, leibkonna ja perekonna andmed, millest oli eespool juttu. Ja veel üks asi, millest pole eriti räägitud. Statistikaamet kasutab registripõhiste tunnuste «aukude lappimiseks» eelmise rahvaloenduse andmeid.

Mõne tunnuse puhul võetakse koguni poolte inimeste andmed mitte registritest, vaid eelmisest loendusest. Vanad andmed on iga aastaga üha vähem ajakohased, piisab, kui mõelda pärast 2011. aastat sündinutele või sisseännanutele või meie Kalevipoegadele, kes Eesti ja Soome vahel pendeldavad. Viimase kümnekonna aastaga on väga palju muutunud. Kui inimeste poole peab nagnuü pöörduma, siis tasuks ehk kaaluda ka mõne olulise, kuid registrites kehvema kvaliteediga tunnuse ajakohastamist. Kui mitte kõigi inimeste jaoks, siis näiteks viimase loenduse järel Eestisse saabunudel.

Kui 2021. aasta loendus otsustatakse läbi viia osaliselt registripõhiselt, kas see tähendaks ebaõnnestumist ja tagasilööki e-riigi kuvandile?

Eamets: Mina ei ütleks seda. Esiteks on edasimineku eelmise loendusega võrreldes igal juhul väga suur, sest enamik kohustuslikest tunnustest võetakse ka kombineeritud meetodi kasutamisel registritest. 2011. aastal polnud praktiliselt ühtegi sellist tunnust. Teiseks saadakse inimestelt kogutav info eeldatavalt 75–80 protsendi ulatuses interneti vahendusel, ilma loendajate abita. Eesti uuendaks sellega oma nimel olevat internetiloenduse maailmarekordit, mis ju toetab samuti e-riigi kuvandit.

Puur: Olen sellega nõus. Info saamiseks vajadusel inimeste poole pöördumist ei tohiks ülemäära karta. Kahel viimasel loendusel on rahva suhtumine tänu selgitustööle olnud mõistev ja tulemused head. Inimestele esitatavate küsimuste arvu mitmekordse vähenemise tõttu oleks vastamiskoormus seekord mitu korda väiksem kui 2011. aastal. Ka Põhjamaades ei jõutud täielikult registripõhise loenduseni ühe sammuga.

Eamets: Oleme seotud ühe uue teadusprojektiga, kus üritame erinevaid meetodeid kombineerides leida kõige paremat viisi inimeste tegeliku elukoha tuvastamiseks. Selle projekti raames valideeritakse statistikaameti kaudseid meetodeid, üritatakse mobiilse positsioneerimisega määratleda inimese tegelikku elukohta jne.

Kavandatav rahvaloendus annaks suurepärase võimaluse veel kord põhjalikult kontrollida, kui suur erinevus on praegu kasutatavate kaudsete meetodite ning rahvaloenduse andmete vahel, ning teha vastavaid korrektsioone nii meetodites kui ka registrites. Ilmselt ei vaidle keegi, et tulevikus peaks muutuma kogu loendus registripõhiseks, lihtsalt praegu ei ole ühiskond (ja meie registrid) selleks veel kõiges valmis.